

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

На основі дослідження сучасного стану підтримки підприємницької ініціативи запропоновано напрями вдосконалення системи державної політики щодо підтримки і сприяння розвитку підприємницького сектору економіки з акцентуванням уваги на фінансово-кредитних важелях механізму стимулювання розвитку малого підприємства в Україні.

Постановка проблеми

Структурні зміни в економіці, її соціальна й технологічна орієнтація – чи не найважливіші й водночас найскладніші стратегічні завдання розвитку суспільства, які потребують і тривалого часу, і значних інвестиційних ресурсів, і адекватної державної політики. При цьому, на жаль, не існує вже перевірених практикою остаточних рецептів або обґрунтованого кінцевими результатами досвіду переходу від однієї системи управління економікою до іншої. Тому проблеми структурної трансформації в комплексі, як і розвитку всіх її складових, закономірно стають провідними в сучасній економічній науці.

У загальних межах ринкового розвитку виокремлюється мале й середнє підприємництво. Воно справедливо посідає одне з чільних місць у формуванні механізму саморозвитку ринку. Адже в умовах дестабілізації економіки,

© О.Ф. Лимар

* Науковий керівник – к.е.н., доцент Д.І. Дема

обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, спроможні за певної підтримки найшвидше та найефективніше розв'язати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

Підприємницька ініціатива в системі малого й середнього бізнесу здатна суттєво прискорити структурні перетворення в народному господарстві, стимулювати цивілізовану конкуренцію, додаткові надходження до бюджету. При цьому відкриваються нові робочі місця, створюються умови для підвищення соціально-економічного становища населення, отримання адекватної зарплатні, формується основа стабільності держави. Отже, у процесі розвитку малого підприємництва відчутно нейтралізується низка негативних політичних і соціально-економічних наслідків, пов'язаних зі структурною кризою, зростанням безробіття, посиленням соціальної напруги в суспільстві.

Проте, на жаль, в Україні сектор малого й середнього підприємництва ще не відіграє в національній економіці такої важливої ролі, як в економічно розвинутих країнах, не розвивається достатньо енергійно для того, аби забезпечити динамічне нарощування власного потенціалу й загальне покращення економічної ситуації у країні. Тому нині вкрай важливо з'ясувати причини такої тенденції, розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо усунення як об'єктивних, так і суб'єктивних перешкод на шляху його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Питання розвитку малого бізнесу знайшли відображення в дослідженнях А.І. Барановського, М.Д. Білика, З.С. Варналія, Л.І. Воротинової, І.Г. Ганечко, Ю.І. Єханурова, О.В. Жука, О.Є. Кузьміна, Н.Л. Лесик, Д.В. Ляпіна, С.К. Реверчука, Н.В. Савки, Н.Є. Кубай, О.В. Титаренко, В.К. Черняка, Ю.Ю. Юрченко, інших відомих вітчизняних науковців та економістів.

Серед російських дослідників проблем малого підприємництва варто назвати В. С. Афанасьєва, А. О. Блінова, В. Н. Ічитовкіна, П. О. Мягова, В. А. Рубе, В. Е. Савченка, А. А. Шулуса. Їхні праці - вагомий внесок у теорію та практику розвитку підприємництва. При цьому досвід Росії в економічній трансформації дуже важливий для України не лише з огляду на подібність проблем на шляху ринкових перетворень нашого стратегічного партнера, а й у зв'язку з практичною потребою знання російського ринку і перспектив його розвитку.

Серед досліджень західної економічної думки, присвячених малому підприємству, слід відзначити праці П. Бернса, Й. Ворста, П. Друкера, П. Ровантлоу, Д. Сторея, П. Хейне, Г. Хостінга, Й. Шумпетера. Світове визнання отримали наукові дослідження К. Оппенлендера (Мюнхенський інститут економічних досліджень), І. Морвана (Рейнський університет), С. Ландайна (Прінстонський університет), Дж. Адамса (Пенсільванський університет) тощо. Проте вони торкаються переважно структурної політики розвитку малих і

середніх підприємств, змісту, особливостей останніх, обходячи увагою фінансово-кредитний механізм підтримки даних суб'єктів господарювання.

У зв'язку з цим дослідження ґрунтуватиметься на з'ясуванні закономірностей та тенденцій розвитку вітчизняного малого бізнесу на фоні динаміки політичних, соціальних та економічних реалій сьогодення.

Об'єкт та методика досліджень

Увага акцентуватиметься на економічних процесах макро- і мікрорівнів, документах й матеріалах, що відображають розвиток малого та середнього бізнесу; сучасних механізмах фінансової підтримки функціонування останнього та досвіді зарубіжних держав щодо вироблення дієвої стратегії регулювання процесу «життя» суб'єктів малого підприємництва.

Теоретико-методологічна база дослідження являє собою загальнонаукові положення економічної теорії про об'єктивні економічні закони та категорії, праці українських і зарубіжних учених та економістів з досліджуваної проблеми, законодавчі й нормативні акти, матеріали наукових форумів, інформаційні дані Держкомстату України, Мінекономіки України, міжнародних та вітчизняних фондів, організацій, які підтримують мале підприємництво.

У процесі підготовки статті було застосовано: монографічний метод – під час дослідження процесів державної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва, порівняльний метод – для ідентифікації джерел фінансування, статистико-економічний – для оцінки стану та тенденцій фінансового забезпечення суб'єктів малого бізнесу.

Результати досліджень

Інтенсивний розвиток малих підприємницьких структур (МПС) не може відбуватися без втручання держави. Держава як інституційна основа розвитку національної економіки і суспільства має брати активну участь у формуванні політики сприяння розвитку підприємницьких структур, використовуючи для цього економічні важелі й механізми сприяння [3, 12]. Саме тому у Посланнях Президента України до Верховної Ради за різні роки підкреслюється, що в економічному зростанні країни держава має взяти на себе основний тягар у вирішенні трьох завдань: зміцненні інституту приватної власності, захисті національного капіталу і стимулюванні підприємництва. Таким чином, підтримка розвитку малого бізнесу визначена в Україні як один із стратегічних напрямів розвитку національної економіки.

В Україні можна виділити кілька напрямів системи державної політики щодо підтримки і сприяння розвитку підприємницького сектору економіки, а саме: фінансово-кредитна, організаційно-технічна, інформаційна та консультаційна підтримка, а також допомога суб'єктам підприємницької діяльності у процесі пошуку споживачів та адаптуванні на ринку збуту продукції.

Однією з найгостріших проблем діяльності більшої частини суб'єктів малого підприємництва є проблема пошуку й отримання фінансових ресурсів, необхідних для авансування процесу господарювання [2, 22]. Тому особливе значення для розвитку сектору малого підприємництва має проблема державного сприяння у фінансовому забезпеченні підприємств малого бізнесу. У цьому напрямі можна виділити такі види фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва: пряме державне фінансування; пряме державне кредитування; недержавне кредитування; державне та недержавне гарантування кредитів. Розглянемо ці види детальніше з точки зору чинних і рекомендованих методів їхнього застосування.

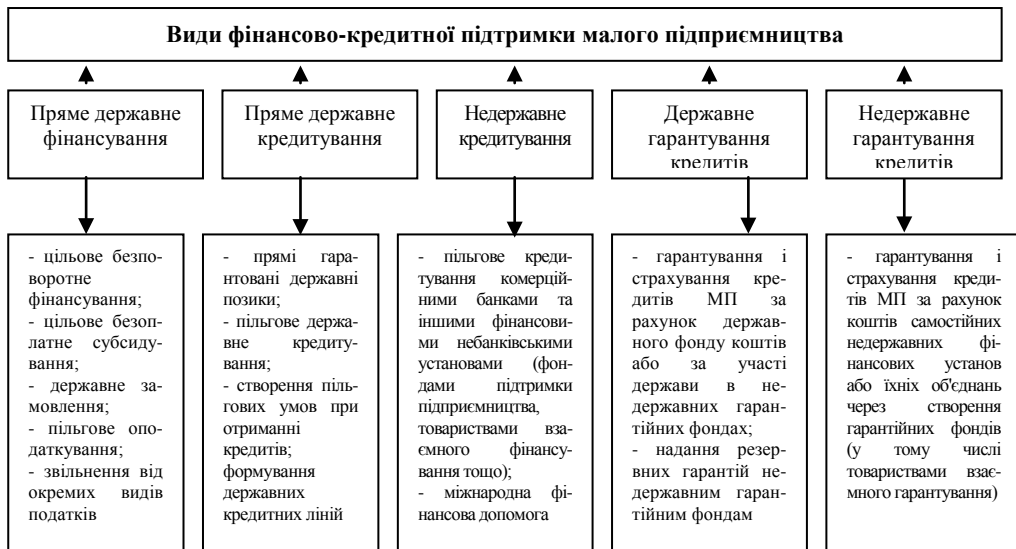

Рис. 1. Класифікація заходів фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва і практичні методи їх застосування

У системі фінансово-кредитної підтримки найобтяжливішим для бюджету країни є пряме безповоротне фінансування окремих суб'єктів малого підприємництва та пільгове оподаткування. Взагалі фінансування підприємництва державою вважається неринковим і тому недоцільним засобом державного впливу на розвиток економічних процесів. Але на практиці дотування залишається поширеним важелем економічної політики багатьох країн. Наприклад, сума щорічних дотацій із бюджету США малому бізнесу становить 300 млрд доларів [1, 15]. Водночас, навіть у високорозвинених країнах, пряма державна підтримка або надається тим малим структурам, діяльність яких є важливою для розвитку національної економіки, або має соціальне забарвлення. В Україні ж через відсутність у держави можливостей пряма фінансова допомога практично відсутня. Стан фінансування СМП на прикладі Вінниччини наведено нижче.

Таблиця 1. Державне фінансування розвитку суб'єктів малого бізнесу
Вінниччини, тис. грн

Джерела фінансування	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2008 до 2004 (+/-)
<i>Обласний бюджет</i>	8925,0	5005,0	1783,0	1055,0	1112,0	-7813
в т.ч.:						
- на часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами	220,0	587,0	605,0	700,0	710,0	490,0
- пряма підтримка через Регіональний фонд підтримки підприємництва	8700,0	4408,0	1167,0	300,0	340,0	- 8360,0
- виконання заходів програми	5,0	10,0	11,0	40,0	45,0	40,0
- фінансова підтримка інформаційно-консультативних центрів	-	-	-	15,0	17,0	17,0
<i>Районні та міські бюджети</i>	163,0	210,0	300,0	295,1	300,0	137,0
<i>Бюджети сільських рад</i>	5,3	6,0	6,4	9,9	9,5	4,2
<i>Регіональне відділення Українського державного фонду підтримки фермерства</i>	134,1	3055,0	1781,0	4204,0	4878,0	4743,9
в т.ч.: на безповоротній основі	134,1	2634,0	1003,0	2984,0	3154,0	3019,9
<i>Районні комунальні фонди та установи</i>	167,1	285,0	306,0	283,0	211,0	43,9

Використання коштів обласного бюджету Вінниччини у 2008 р. дозволило підтримати 38 інвестиційних проектів, на реалізацію яких було залучено 18,4 млн грн кредитних ресурсів, створити додатково 320 робочих місць, збільшити обсяги виробництва на 186,7 млн грн. Метою інвестпроектів є: впровадження енергозберігаючих та екологічних технологій, а також виробництво товарів експортного спрямування; створення закладів громадського харчування з метою поліпшення сервісного обслуговування населення; розвиток сільського господарства на основі впровадження новітніх технологій у тваринництві; розведення та відгодівля племінних свиней; оновлення рухомого складу транспортних засобів з метою поліпшення якості транспортних перевезень пасажирів; модернізація виробництва шляхом впровадження нової номенклатури запасних частин для сільськогосподарської техніки; підвищення ефективності використання земельних ресурсів шляхом модернізації та оновлення основних фондів з метою збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва; розширення обсягів виробництва грибів та виготовлення компосту.

Простежується чітка динаміка зростання обсягів обласного фінансування часткової компенсації вартості відсоткових ставок за кредитами банківських

установ, залученими суб'єктами малого та середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проєктів. Компенсація надається на конкурсній основі суб'єктам малого та середнього підприємництва в розмірі 100 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на дату укладання кредитного договору, але не більше 50,0 тис. грн одному позичальнику протягом одного бюджетного року.

Право на одержання компенсації мають позичальники, які, по-перше, не мають простроченої заборгованості з виплати заробітної плати, а також заборгованості перед державним і місцевими бюджетами та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, по-друге, забезпечують співфінансування інвестиційного проєкту за рахунок власних коштів у розмірі не менше 20 відсотків його вартості, по-третє, розробили та реалізують інвестиційні проєкти, умовами яких передбачається: впровадження енергозберігаючих та екологічних технологій; виробництво товарів експортного спрямування; модернізація, оновлення і придбання основних фондів для розширення та збільшення обсягів виробництва товарів; реалізація пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку відповідних територій.

Інвестиційні проєкти не направляються на виробництво зброї, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, оптову та роздрібну торгівлю, організацію азартних ігор, обмін валюти, надання в оренду нерухомого майна. Крім того, позичальники, які отримують фінансову підтримку за іншими бюджетними програмами та за рахунок коштів проєктів міжнародних фінансових організацій, визнані банкрутами або стосовно яких порушено справу про банкрутство, перебувають у стадії ліквідації, подали недостовірну інформацію щодо інвестиційного проєкту або свого фінансового стану не мають права на одержання часткового відшкодування відсоткових ставок за залученими в банках кредитами.

Таблиця 2. Стан кредитування малих підприємств Вінниччини за 2005–2008 рр., тис. грн

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 до 2005 р. (+/-)
Видано кредитів суб'єктам малого бізнесу (СМБ)	6600	6800	7500	7780	1180
Видано пільгових кредитів	4995	1772	1000	949	- 4046
Частка пільгових кредитів у загальному обсязі виданих, %	75,7	26,1	13,3	12,3	- 63,4
Прокредитовано витрат, %	28,4	22,1	16,4	16,0	- 12,4
Кількість прокредитованих пільговими кредитами підприємств	110	49	17	15	- 95
Рівень повернення кредитів СМБ, %	90	92	94	95	5

Підтримка фермерів здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств (УДФПФГ) за рахунок коштів, передбачених у держбюджеті Мінагрополітики. Особливістю такої фінансової підтримки є те, що надається вона: новоствореним фермерським господарствам в період становлення

(перші три роки після їх державної реєстрації) та фермерським господарствам з відокремленими садибами на безповоротній основі за бюджетною програмою "Фінансова підтримка фермерських господарств"; іншим фермерським господарствам – лише на конкурсних засадах і на поворотній основі за бюджетною програмою "Надання кредитів фермерським господарствам" (табл. 3).

Варто наголосити, що фінансування на безповоротній основі здійснюється по відношенню до новостворених фермерських господарств протягом одного бюджетного року не більш як за двома видами витрат, а фермерських господарств з відокремленими садибами – один раз протягом трьох років за двома видами витрат, пов'язаних з: розробленням проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; сплатою відсотків за користування кредитами банків – у розмірі облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами; придбанням першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля вітчизняного виробництва, а також іноземного походження, які не виробляються в Україні, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України, за умови їх подальшої експлуатації фермерським господарством протягом не менш як 3 років з моменту державної реєстрації та відсутності на момент придбання у власності фермерського господарства аналогічних одиниць техніки, у розмірі 30 відсотків без урахування суми ПДВ, але не більш як 200 тис. гривень за одиницю техніки; будівництвом і реконструкцією тваринницьких приміщень у розмірі 30 відсотків без урахування суми ПДВ, але не більш як 200 тис. гривень за один збудований або реконструйований об'єкт; підготовкою, перепідготовкою і підвищенням кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах.

Таблиця 3. Підтримка фермерства Вінниччини за рахунок коштів державного бюджету

Бюджетна підтримка	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	сума, тис. грн	кількість отримувачів	сума, тис. грн	кількість отримувачів	сума, тис. грн	кількість отримувачів	сума, тис. грн	кількість отримувачів
Всього спрямовано коштів	3055,0	154	1781	133	4204,0	198	3427,0	167
Безповоротно за програмою «Фінансова підтримка фермерських господарств»	2634,0	124	1003,0	88	2984,0	141	2017,0	107
Поворотно за програмою «Надання кредитів фермерським господарствам»	421,0	30	778,5	45	1220,0	57	1410,0	60

Джерело: дані Мінагрополітики України за відповідні роки.

Фінансова підтримка не надається фермерським господарствам, які мають прострочену більш як піврічну заборгованість перед державним і місцевими бюджетами, Пенсійним фондом України, УДФПФГ та його регіональними відділеннями, а також у яких виявлені факти нецільового використання бюджетних коштів. Практика засвідчує, що з кожним роком потреба фермерських господарств у бюджетних коштах зростає, але Вінницьке відділення Укрдержфонду підтримки фермерських господарств не завжди може цю потребу задовольнити через недостатні обсяги бюджетних асигнувань.

Дефіцит бюджетних ресурсів частково перекривається кредитним капіталом. Так, на вінницькому ринку кредитують малий і середній бізнес Європейський банк реконструкції та розвитку, Німецький банк реконструкції (KfW), Фонд «Євразія» (табл. 4). Ці організації співробітничують із місцевими фінансовими установами за такими програмами з кредитування малого та середнього бізнесу:

1. Кредитна лінія Національного банку України (НБУ) від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) для малих і середніх приватних підприємств (МСП). Проект націлений на сприяння перспективним приватним банкам України в їхніх зусиллях стати ефективними фінансовими посередниками. Банки-учасники отримують технічну допомогу для впровадження інституційних програм розвитку та вдосконалення навичок кредитної оцінки.

2. Німецька кредитна лінія Національного банку України (НБУ) від Кредитної установи для відбудови (KfW) малих та середніх підприємств (МСП). Згідно з Договором про Грант між НБУ та Німецькою кредитною установою для відбудови, що був підписаний у листопаді 2004 року у межах програми уряду Німеччини "Transform", було прийнято рішення про відкриття кредитної лінії з метою сприяння доступу до кредитів для малих і середніх підприємств в Україні. Після завершення її роботи було створено Німецько-український фонд (НУФ), засновниками якого виступили KfW, Національний банк України і Міністерство фінансів України.

3. Кредитна лінія НБУ від Фонду «Євразія» у рамках програми «Малий бізнес у малих містах України». МСП мають змогу отримати кредит в розмірі до 50 тис. дол. на 1–2 роки під 25–29 % за наявності високоліквідної застави. П'ять центрів малого бізнесу Вінницької області за рахунок гранту Фонду «Євразія» у рамках вказаної програми протягом двох років одержуватимуть фінансову підтримку на суму 180 тис. дол.

У 2002 р. кредити надавалися через погоджені з ЄБРР комерційні банки-учасники на термін до 5 років під відсоткову ставку LIBOR + 9,7 % річних. Застава повинна бути не меншою за 120 % від суми кредиту. У 2007 р. кредитна політика ґрунтувалась на ставці 14,7 %, термін – до 3 років за наявності застави вартістю двічі більшої за кредитне тіло.

Таблиця 4. Кількість наданих кредитів по лініях ЄБРР МСП за секторами економіки

Галузь	2002 р.		2007 р.	
	Кількість кредитів	Частка у загальному портфелі (%)	Кількість кредитів	Частка у загальному портфелі (%)
Харчова промисловість	1	25	-	-
Торгівля	-	-	1	50
Легка промисловість	-	-	1	50
Транспортні послуги	2	50	-	-
Сільське господарство	1	25	-	-
Усього	4	100	2	100

Джерело: Національний банк України

Багатообіцяючою альтернативою є фінансування процесу становлення й розвитку суб'єктів малого підприємництва через функціонування бізнес-інкубаторів та через структуру Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП). Механізм функціонування та розвитку бізнес-інкубатора представлений низкою етапів: 1). Відбір найперспективніших проектів; 2). Створення об'єднаних підприємств на базі нових ідей і технологій; 3). Колективна робота на початковому етапі, послідовне відсторонення бізнес-інкубатора від роботи новоствореного підприємства; 4). Реалізація та отримання прибутків із продажу частки капіталу новоствореного підприємства; 5). Повторне інвестування отриманого прибутку у розробку нових проектів; 6). Надання консультаційних, інформаційних, маркетингових та освітніх послуг підприємству, що стабільно працює.

Даний механізм можна віднести до типу самодостатніх, бо він забезпечує максимальне залучення як підприємця, так і бізнес-інкубатора до процесу «виживання» та успішний розвиток новоствореного підприємства. Найголовнішим стимулом для підприємця є реалізація ідеї та бажання створення та розвитку свого "власного" підприємства, отримання прибутку (для цього підприємцю необхідно володіти принаймні контрольним пакетом акцій або часткою не менше 51%). Щодо бізнес-інкубатора, то головним стимулом є гарантія "виживання" підприємства з метою отримання прибутку від продажу його акцій у капіталі підприємства.

Суть схеми кредитування малого і середнього бізнесу через структуру УФПП полягає в наступних моментах. По-перше, після прийняття рішення про надання ресурсів під кредитування конкретного позичальника кредитний проект, розроблений відповідним структурним підрозділом УФПП, узгоджується з обраним банком. По-друге, грошові кошти фонду у сумі кредиту і на термін кредиту розміщуються в банку на спеціальному рахунку під кредити, які надаються банком

згідно з програмою мікрокредитування. При цьому грошові кошти фонду не можуть бути повернені фонду раніше за дату повернення кредиту і повертаються банком не раніше обумовленої дати. В разі вимоги коштів із кредитного рахунка, раніше вказаної в угоді дати, банк має право, а фонд доручає списувати кошти з кредитного рахунка на погашення заборгованості позичальника за кредитною угодою. Важливо, що після настання дати повернення коштів із кредитного рахунка банк зобов'язаний перерахувати кошти на рахунок фонду незалежно від виконання чи невиконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою перед банком. Таким чином, кошти фонду на кредитному рахунку виступають як ресурсне покриття кредиту, але не можуть бути стовідсотковим фінансовим забезпеченням. По-третє, забезпеченням таких кредитів є майно позичальника або його майнових поручителів.

Суттєвими перевагами даного кредитування є, насамперед, можливість фонду отримувати доходи (відсотки) за депозитом, а отже, збільшувати обсяги фінансування малого і середнього бізнесу, а також можливість зменшити ставки за кредитами до рівня, що вдвічі менший за існуючі, що відповідатиме ставкам міжнародної організації IFC та Європейського банку реконструкції і розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що, незважаючи на позитивні зрушення у розвитку малого підприємництва в Україні, існують проблеми, які перешкоджають його повноцінному розвитку. Однією з найгостріших у діяльності більшої частини суб'єктів малого підприємництва є проблема пошуку та отримання фінансових ресурсів.

На нашу думку, фінансово-кредитна допомога малому підприємству має формуватися за такими напрямками:

- стимулювання комерційних банків та інших фінансових небанківських установ до надання позик і розширення послуг малими підприємствами шляхом звільнення від оподаткування коштів, що спрямовуються у фонд кредитів малого підприємництва та надання державної гарантії повернення позики;

- переорієнтація бюджетних коштів, спрямованих на фінансово-кредитну підтримку малого бізнесу, з прямого забезпечення фінансовими ресурсами на формування фондів для надання послуг із метою стимулювання процесу кредитування малого підприємництва;

- активізація процесу створення й діяльності недержавних гарантійних і страхових установ для обслуговування малого бізнесу через створення відповідних мотиваційних механізмів зацікавленості в цій діяльності з наданням пільгових умов для їхнього функціонування;

- ефективніше використання іноземної допомоги й активніше виявлення своєї позиції у взаємовідносинах із міжнародними фінансовими організаціями;

- сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємництва у розв'язанні своїх фінансово-кредитних проблем шляхом створення установ взаємного фінансування і гарантування.

Перспективою подальших досліджень має бути внесення змін до чинної нормативно-правової бази з питань державного регулювання підтримки суб'єктів малого підприємництва, враховуючи євроінтеграційне спрямування України та її вступ до Світової організації торгівлі.

Література

1. Авксентьев Ю.А. Украина. Год 2005 – время предпринимательства / Ю.А. Авксентьев, А.В. Кужель – К.: Наукова думка, 2005. – 78 с.
 2. Варналій З.С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З.С. Варналій, Г.С. Кузнєцова – К.: Інститут економічного прогнозування, 2002. – 124 с.
 3. Смвженко Т.С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: монографія / Т.С. Смвженко; Ін-т регіон. досліджень НАН України. – Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, 2007. – 172 с.
-
-